

קניין מעות ע"ז ס"ג.

הרמב"ם פוסק כר"י שדבר תורה מעות קונות אולם חכמים תקנו שמשיכה קונה וכו', ולפי זה פוסק שגם בדאורייתא רק משיכה קונה ומעות אינם קונות, הן לגבי מעילה שהקונה בפרוטה של הקדש לא מעל עד שימשוך, וכן הנותן אתנן לזונה ישראלית אין השה נעשה אתנן עד שיעמוד השה בחצרה בעת ביאה, שהרי אין השה נקנה אלא במשיכה או בחצר. ואילו בזונה נכרית, השה נקנה בדמים ולכן נעשה השה אתנן בעת ביאה.

רמב"ם הלכות איסורי מזבח פרק ד' הלכה יג

בא עליה ולא נתן לה ולאחר זמן נתן לה אפילו אחר כמה שנים הרי זה אתנן, בד"א בכנותית שאמר לה הבעלי לי בטלה זה שאינה צריכה משיכה, או בישראלית שהיתה הטלה בחצירה ואמר לה אם לא אתן לך מעות ביום פלוני הרי הוא שלך, אבל אם אמר לה הבעלי לי בטלה סתם ובא עליה ולאחר זמן שלח לה טלה הרי זה מותר משום אתנן.

אולם לפלא דברי הרמב"ם שכהן שקיבל דמים בעד פרתו לא יאכילנה יותר כרישי תרומה, והרי דמים לא עשו כלום בבהמה עד שימשוך?, וכבר ניסו רבים את כוחם בהסבר דברי הרמב"ם התמוהים הללו.

רמב"ם הלכות תרומות פרק ט הלכה י

יראה לי שאם מכר הכהן פרתו לישראל ולקח הדמים אע"פ שעדיין לא משך הלוקח ה"ז אסור להאכילה תרומה שדין תורה מעות קונות כמו שיתבאר בהלכות מקח וממכר, ואם מכר ישראל לכהן אע"פ שנתן הדמים לא תאכל בתרומה עד שימשוך.

האחרונים מתרצים, שאם משך בסוף, הקניין חל למפרע ע"י מתן המעות. ותימה. א"כ למה האתנן מותר למזבח, הרי נקנה בביאתו על הזונה, ואינו חוזר בו?.

ולהסביר את הדברים

הרמב"ם בפרק ט' מהלכות מכירה ה"ב כותב, שבמכירה להקדש, או בקניה ממנו יד הקדש על העליונה. דהיינו. במכירה להדיוט, הרי נקבעה ההלכה שמשיכה קונה, ומשעה שמשך אי אפשר לחזור, ואילו אם רק נתן דמים, החזרה אפשרית אולם החוזר מקבל "מי שפרע". אולם במכירה להקדש. שהגזבר נתן דמים ולא משך, והמקח התיקר, הרי אין המוכר יכול לחזור אפילו תמורת מי שפרע. ואם הוזל המקח, הגזבר חוזר, שהרי עדין לא משך. ואם הגזבר מכר, והלוקח משך והוזל, אין הלוקח יכול לחזור, שהרי משך, אולם אם הוקר, הגזבר חוזר למרות שמשך, שעדיין לא נתן מעות, וההקדש נקנה רק בכסף.

רמב"ם הלכות מכירה פרק ט' הלכה ב'

הגזבר שקנה להקדש או שמכר ידו על העליונה כיצד נתן דמים של הקדש אע"פ שלא משך הפירות אם הוקרו קנה כדין תורה, ואם הוזלו הפירות חוזר שהרי לא משך, ולא יהא כח הדיוט חמור מכח ההקדש, וכן אם מכר חפץ של הקדש ומשכו הלוקח ולא נתן דמים והוזל החפץ קנה, שלא יהא כח הדיוט חמור מכח הקדש, ואם הוקר החפץ חוזר בו שהרי לא לקח הגזבר דמים, וההקדש אינו נקנה אלא בכסף שנאמר ונתן הכסף וקם לו, ואין הגזבר חייב לקבל מי שפרע.

ומקור דברי הרמב"ם מגמ' בקידושין כט:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כח עמוד ב

מתני'. רשות הגבוה בכסף, ורשות ההדיוט בחזקה. אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט.

גמ'. ת"ר: כיצד רשות הגבוה בכסף גיזבר שנתן מעות בבהמה, אפי' בהמה בסוף העולם קנה, ובהדיט לא קנה עד שימשוך.

כיצד אמירתו לגבוה כמסירתו להדיט האומר שור זה עולה, בית זה הקדש, אפי' בסוף העולם קנה, בהדיט לא קנה עד שימשוך ויחזיק. משכו במנה, ולא הספיק לפדותו עד שעמד במאתים נותן מאתים; מאי טעמא ונתן הכסף וקם לו.

משכו במאתים, ולא הספיק לפדותו עד שעמד במנה נותן מאתים; מאי טעמא לא יהא כח הדיט חמור מהקדש.

פדאו במאתים, ולא הפסיק למושכו עד שעמד במנה נותן מאתים; מאי טעמא ונתן הכסף וקם לו.

פדאו במנה, ולא הספיק למושכו עד שעמד במאתים מה שפדה פדוי, ואין נותן אלא מנה. אמאי ה"נ נימא: לא יהא כח הדיט חמור מהקדש אטו הדיט לאו במי שפרע קאי.

ומהגמ' הזאת שואלים הראשונים הר"ן והרשב"א על הרמב"ם. שמשמע כי כאשר ההדיט מקבל מי שפרע אם יחזור, גם ההקדש לא יכול לחזור, ואיך כתב הרמב"ם שהגזבר שנתן דמים יכול לחזור אם הוזלו? ועיין ברב המגיד¹ בכ"מ ובמ"ל שהאריכו בשאלה זו,

גם הרמב"ם בעצמו בהלכות ערכין כותב² כי כאשר ההדיט אינו יכול לחזור ללא מי שפרע אין הגזבר חוזר, ולמה כאן כתב שחוזר?

וכן השו"ע³ (הרמ"א) פסק שבהקדש אם נתן גבאי הקדש מעות לא יכול ההקדש לחזור בו וכתב הש"ך⁴ שזה כדברי הר"ן והרשב"א שחולקים על הרמב"ם והראב"ד

¹ מגיד משנה הלכות מכירה פרק ט הלכה ב

בתוס' והרשב"א ז"ל תמהו מזה שכבר נזכר בגמרא ונתבאר פ"ז מהלכות ערכין שהקונה חפץ מן ההקדש במנה ולא הספיק למשכו עד שעמד במאתים מה שקנה קנוי ואינו מוסיף בדמים. והטעם אע"פ שהדיט יכול לחזור מ"מ צריך הוא לקבל מי שפרע ולפיכך בהקדש אינו חוזר שאינו ראוי לקבל מי שפרע כל זה נתבאר בגמרא וא"כ ההקדש שנתן מעות על נכסי הדיט וכשהוזלו למה חוזר שהרי יש בכיוצא בזה מי שפרע אצל הדיט ומה בין זו לאותה שהבאתי ולא מצאתי בזה טעם מספיק

כסף משנה הלכות מכירה פרק ט הלכה ב

ואם הוזלו הפירות וכו'. הר"ן בקדושין גם ה"ה תמהו על רבינו והראב"ד דהא בגמ' משמע דכל היכא דהדיט מקבל מי שפרע הקדש אינו יכול לחזור בו

² רמב"ם הלכות ערכין וחרמין פרק ז הלכה יג'

פדה במאתים ונתן הדמים ולא הספיק למשכו עד שעמד במנה כבר קנה בנתינת הכסף ומושך את שלו וזכה הקדש במאתים, פדהו במנה ונתן הדמים ולא הספיק למשכו עד שעמד במאתים מה שפדה פדוי ואינו נותן אלא המנה שכבר נתן, ואין אומרין כאן לא יהא כח הדיט חמור מכח הקדש, שאפילו הדיט אינו יכול לחזור בו עד שיקבל מי שפרע כמו שיתבאר במקומו ואין הקדש ראוי לקבל מי שפרע.

³ שולחן ערוך חושן משפט סימן קצט

סעיף ד

אבל (ג) [ג] הקדש וצדקה קונה במעות; ולכן א (ח) אם נתן אחד דמים להקדש על המקח, ונתייקר, אין הקדש ב [ד] ט) יכול לחזור בו (מרדכי פ' הנזקין ור"ן פ"ק דקידושין).

⁴ ש"ך חושן משפט סימן קצט ס"ק א

(א) אם נתן אחד דמים להקדש כו' - וה"ה איפכא באם נתן גבאי דמים לאחר לצורך הקדש אין הגבאי יכול לחזור דהא בהדיט קאי במי שפרע ולא תיקשי מהא דהזהב לספק סלתות כו' כמו שתירץ הר"ן פ"ק דקידושין ע"ש ודלא כהרמב"ם והראב"ד ודוק ע"ש:

מה שעוד קשה, מדוע הרמב"ם (והגמ') לא כתבו מה הדין אם הגזבר שקנה להקדש משך ולא נתן מעות, האם גם שם יוכל לחזור שהרי רשות הגבוה בכסף?

הגמ' בבא מציעא מח. מנסה להביא ראיה לר"ל הסובר שמשיכה קונה מהתורה.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף מח עמוד א

מתניתא מנלן דתניא: נתנה לבלן מעל, ואמר רב: דוקא בלן הוא, דלא מחסרא משיכה. אבל מידי אחריתא, דמחסרא משיכה לא מעל עד דמשיך. והתניא: נתנה לספר מעל, וספר הא בעי לממשך תספורת, הכא במאי עסקינן בספר נכרי, דלאו בר משיכה הוא. תניא נמי הכי: נתנה לספר או לספן או לכל בעלי אומנות לא מעל עד דמשיך. קשיין אהדי, אלא לאו שמע מינה: כאן בספר נכרי, כאן בספר ישראל, שמע מינה.

ותמהו רבים (ראשונים ואחרונים) מה הראיה לר"ל מדברי רב שלא מעל עד שימשוך הרי גם ר"י סובר שלאחר תקנת חכמים אין מועיל קניין ללא משיכה?

ולכאורה, הרי לר"ל מה מועיל נתנה לבלן מעל הרי אם תשלום עבור זכות רחיצה מוציא את המטבע לחולין, למה באמת תשלום עבור תספורת לא מוציא את המטבע לחולין, הרי לא קנה ממנו חפץ?

יש שלש ברייתות, הראשונה: "נתן לבלן מעל, נתנה לספר מעל", השניה: "נתנה לספר לספן ולכל בעלי אומנויות לא מעל עד דמשיך". והשלישית: "נתנה לסיטון מעל".

הרמב"ם מחלק בין נתן את הפרוטה כתשלום עבור שירות בין שעשו את השירות ובין שלא עשו עדיין, מעל. שהרי רכש זכות שירות (כרטיס) וזה כמשלם עבור שכר עבודה וכו' שברגע ששילם נעשה הקניין והפרוטה עברה לבעלות המקבל, לבין רכש חפץ שרק המשיכה מקנה את החפץ ומעבירה את הבעלות על הפרוטה למוכר.

רמב"ם הלכות מעילה פרק ו' הלכה ט'

נטל פרוטה של הקדש ונתנה לבלן אע"פ שלא רחץ מעל שהרי נהנה בהיותו רוחץ בכל עת שירצה, וכן אם נתנה לאחד מבעלי אומנויות מעל אע"פ שעדיין לא עשו מלאכתו.

הלכה י'

קנה בה חפץ ולא משך אם מן העכו"ם מעל, ואם מן ישראל לא מעל.

כדי להסביר הדברים

המונח "בעלות" על חפץ, תהיה הגדרתו הסוציולוגית אשר תהיה. הרי ההגדרה ההלכתית היא: הבעלות על החפץ מוגדרת, כזו, הנותנת לבעליו את הזכות לעשות בחפץ כרצונו. לתיתו לאחר, להשמידו, להקדישו, לקדש בו אשה. ומי שלא נחשב בעלים, הרי אם יקחנו הוא "גזלן". אם יתנו לאחר, לא עשה כלום. אם ישמידנו הוא "מזיק". אם יקדישנו, אינו קדוש. ואם יקדש בו אשה, אינה מקודשת. כיצד חפץ נחשב בבעלותי. שהגיע לידי בקנין, מהבעלים הקודם.

מחלוקת ר"י ור"ל, מהו הקנין שמעביר חפץ מבעלות אחת לשניה.

ר' יוחנן אומר שמהתורה מעות קונות. מעות זה אמצעי תשלום- תמורה. דהיינו אם שילם לבעלים תמורת הזכויות המוקנות לבעל החפץ, והבעלים קיבל את סכום המעות שהוסכם, בתמורה לזכויות המוגדרות כבעלות. הרי מעתה הזכויות הללו עוברות לקונה, וקניית הזכויות הללו ע"י תשלום תמורתם, היא מה שקובעת העברת הבעלות. דהיינו הקונה משלם עבור הזכויות, וזה נקרא שהבעלות עוברת.

ואילו ר"ל אומר שמהתורה משיכה קונה, דהיינו העברת החפץ מיד המוכר ליד הקונה ברצון, למטרת מכירה, וזו היא גם הפעולה המקנה לקונה את הזכויות בחפץ ממילא. ובמקביל מתחייב הקונה לשלם למוכר כסף. ר"ל לומד את ההלכה הזו מהפסוק: "או קנה מיד אמתך".

תשלום עבור שירות, בין שכבר קיבלו או לא. הרי זהו קניין דמים לכו"ע, ונותן השירות או המתחייב לתת את השירות קנה את המעות ונתחייב לתת שירות.

ר"י אומר שמהתורה הבעלות הינה זכויות השימוש בלבד, וזכויות שימוש נקנות בתשלום דמים עבורם, וכאשר משלם עבורם, והבעלות על השימושים ברשותו, החפץ ממילא שלו. אלא שחכמים קבעו כי לא תסתיים המכירה עד שימשוך את החפץ לרשותו, אולם גם לאחר שקבעו חכמים, שהקניין נגמר בהעברת החפץ, עדיין במתן מעות יש כבר קניין על זכות מסוימת שמהווה חלק מהבעלות על החפץ, והיא שהמוכר, למרות שעדיין לא נקנה החפץ, אינו רשאי לנהוג בחפץ כבעלים, ואינו יכול למוכרו לאחר, עד שיקבל מי שפרע, וזה גורע מבעלותו המלאה של המוכר על החפץ.

ולכן, הכהן שקיבל דמים בפרה, למרות שלא משך הקונה, ועדיין לא נגמר הקניין, אולם בכ"ז פעלו המעות זכות מסוימת לקונה, בכך שהמוכר אינו יכול למכור את הפרה לפני שקיבל מי שפרע. דהיינו אין לו בעלות מלאה על הפרה, כל זמן שלא קיבל מי שפרע, ולכן מובנים דברי הרמב"ם מדוע הכהן שקיבל דמים עבור מכירת פרתו אינו רשאי להאכילה בתרומה, כי יש לו שותף בבעלות מסוימת על הפרה.

בהקדש לומד ר"י שלהקדש אין רשות, אין בעלות ואין זכויות שימוש, אומרת התורה "ונתן הכסף וקם לו", שקניה מהקדש רק בחילול ונתינת הכסף מעבירה את הקדושה מהחפץ על המעות ואת זכויות השימוש לקונה, "וקם לו". ואילו מכירה להקדש אינה יכולה להיות בתשלום עבור זכויות שימוש. כיון שהקדש לא רוכש זכויות שימוש. הקדש זה מהות בגוף החפץ. ולכן רק במסירת החפץ להקדש, שזה כמו הקדשה, עובר החפץ להקדש. ולכן כל זמן שהמוכר לא העביר את החפץ לרשות הגזבר לא מתחללות המעות ולא מתקדש החפץ, אולם בקניית חפץ מהקדש, אין כאן מכירת זכויות שימוש, אלא רק פדיון.

כך שלפי ר"י הקונה חפץ מהקדש, הרי רק נתינת מעות מורידה את הקדושה מהחפץ, ומקנה לקונה את זכויות השימוש. "ונתן הכסף וקם לו". ואילו המוכר חפץ להקדש רק מסירתו להקדש מועילה ואילו המעות שמקבל, לא קונות. שהרי אין כאן העברת זכויות שימוש אלא כעין הקדשה המתבצעת במסירתו לרשות הקדש,

ר"ל סבר כי מהתורה המכירה של חפץ מאדם לחבירו מתבצעת אך ורק בהעברת החפץ מרשות המוכר לרשות הלוקח. והזכויות הם פועל יוצא מהקניית החפץ. אולם זה רק בהדיוט או ברעהו, אבל בהקדש הרי אין רשות להקדש ולא יתכן שקניה ומכירה והעברת בעלות מהקדש יהיה במשיכה מרשותו לרשות הקדש או הפוך,

לכן לומד ר"ל שמהפסוק ונתן הכסף וקם לו לומדים שבהקדש נקנה ונמכר רק במעות. בין ע"י המוכר ובין ע"י הקונה. והכל מדין תורה .

ועתה נבין את דברי הרמב"ם

הגזבר אינו בעלים של הקדש ולהקדש אין רשות ואין בעלות, ולכן משיכת הקונה לא יכולה להוציא החפץ מרשות הקדש, הדבר היחידי שמועיל בהקדש זה התפסת קדושה או הורדת קדושה, וזה נעשה בקניה מהקדש ע"י מתן מעות – פדיון, "ונתן הכסף וקם לו", או במכירה להקדש ע"י הקדשה בפה על חפץ שרוצה להקדיש או נתינה / מכירה ע"י בעלי החפץ. אלא שחכמים רצו שלא יהיה כח הקדש פחות מכח הדיוט. ולכן רק כאשר ההקדש עדיין לא חל או

לא ירד, אז יד הקדש על העליונה, ומשיכת ההדיוט מחייבת אותו לתת מעות כפי שהיה בעת המשיכה כאילו משך מישראל, ולכן :

כאשר לוקח מהקדש. ומשך את החפץ הרי החפץ לא נקנה כי המשיכה אינה כלום אלא רק ע"י נתינת מעות – ונתן הכסף וקם לו – ניתן להוריד את הקדושה ולהעבירו לבעלות הקונה, אולם מצד הקונה יש התחייבות, כי משיכה בישראל מחייבת לשלם מה שהתחייב, ולכן אם הוזל הרי התחייב לשלם מחיר יקר וחייב לשלם למרות שלא קנה עדיין – שלא יהא כח הקדש פחות מכח הדיוט, ואם התייקר החפץ, יכול הגזבר לחזור ולומר לו אמנם אתה התחייבת לשלם מעט אבל לא נגמר הקניין כי רק ונתן הכסף וקם לו ולכן אני יכול לחזור,

אולם אם הלוקח נתן מעות הרי נפדה ההקדש והחפץ אינו קדוש יותר. ואין להקדש יותר שום שייכות לחפץ. ולכן אין אף אחד מהם יכול לחזור, למרות שכאן כח ההקדש יכול להיות פחות מכח הדיוט, אם המחיר התייקר, הרי במוכר הדיוט יכול לחזור ויקבל מי שפרע, ובהקדש לא יכול לחזור כי הקדושה פקעה מהחפץ והוא עבר לבעלות הלוקח.

כאשר הגזבר קונה חפץ להקדש. הרי אין פעולת הגזבר מועילה כלום להתפיס קדושה בחפץ שהרי אינו בעלים ואינו יכול להקדיש, רק מעשי בעל החפץ יכולים להתפיס קדושה על החפץ,

ואם הגזבר נתן מעות לקנות חפץ להקדש הרי מאחר וההקדשה תלויה בבעלי החפץ או אמירתם או מסירתם, וכסף הקדש אינו מהווה תמורה. כי אין כאן בעלים או רוכשים שמשלמים במעות תמורת השימושים בחפץ, ולכן מעות הקדש אינם תמורה, מעות הקדש גם אינם קונים, כי הקדש אינו קונה אלא מחיל קדושה, ולכן כל זמן שלא מסר את החפץ לגיזבר, שבכך מקדישו בעליו, לא נתפס קדושה בחפץ, ולכן הגזבר יכול לחזור בו.

מעילה מתחייב המועל אם נהנה מהקדש. ולכן אם נתן פרוטה תמורת כרטיס כניסה למרחץ או כל זכות שמקבלים אם משלמים כסף, הרי בזה שנתן את הכסף וקיבל כרטיס כניסה מעל ולא משנה לנו בכלל כיצד נקנה הכסף לספק. אולם אם קנה בכסף חפץ מיהודי ולא משך עדיין את המוצר. הרי בין לפי ר"ל ובין לפי ר"י החפץ לא עובר עדיין לרשותו של הקונה, והמעות עדיין לא עברו לרשות המוכר כל זמן שלא משך, דהיינו שהבעלים לא העבירוהו לידי הגזבר, ולכן לא מעל.

אולם כפי שהסברנו הרי מתן מעות לפי ר"י אפילו שיכול לחזור בו, הרי הם יצרו בעלות מסויימת של הקונה על החפץ, שהמוכר אינו יכול לעשות בחפץ כרצונו ללא שיקבל מי שפרע. דהיינו המעות פעלו קניין מסויים, לר' יוחנן אפילו לאחר שקבעו חז"ל שמשיכה קונה. ולכן הבינה הגמ' שיש ראייה מדברי רבא על הברייטא נתנה לבלן מעל.